

УДК 371.134

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.4/31.214390>**Віра ЧОРНОУС,***orcid.org/0000-0003-3756-1269*

кандидат педагогічних наук,

викладач циклової комісії іноземних мов

КЗВО «Рівненська медична академія» Рівненської обласної ради

(Рівне, Україна) 0672528939@ukr.net

ОСНОВНІ КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Стаття присвячена проблемі формування професійної компетентності студентів педагогічних спеціальностей. Розглянуто професійну компетентність як результат освітнього процесу та психолого-педагогічну проблему. Професійна компетентність характеризується як нормативна комплексно-інтегративна характеристика особистості, яка визначає її готовність та здатність до виконання функцій професійної діяльності, ефективного вирішення навчально-виховних завдань, орієнтує на постійне професійне вдосконалення та актуалізацію творчого потенціалу на основі використання набутих знань, професійного та життєвого досвіду, цінностей, здібностей та професійно значущих якостей.

Розглянуто зміст понять «критерій», «показник»; виявлено загальні вимоги до критеріїв. Встановлено співвідношення понять «критерій» та «показник». Критерій більш стабільний, а показник динамічний. Обґрунтовано критерії сформованості професійної компетентності з урахуванням змісту компонентів її структури. Відповідно до критеріїв визначено показники виявлення кожного критерію.

Виокремлено структуру професійної компетентності майбутніх учителів, яка містить такі компоненти: мотиваційний (особистісне ставлення до аналізу та проєктування професійної діяльності, сформованість професійно важливих якостей, усвідомлення значущості своєї діяльності, прагнення до підвищення професійної компетентності, самовдосконалення та саморозвитку); когнітивний (розуміння сутності змісту, цілей та завдань професійної діяльності, володіння системою професійно важливих знань, обізнаність із методами та способами виконання навчальних завдань, сформованість знань щодо здійснення професійної діяльності); діяльнісний (сформованість професійних умінь, оволодіння методами, способом і досвідом самостійного розв'язання професійних завдань, наявність умінь здійснювати самоконтроль, самоаналіз і самооцінку результатів професійної діяльності, використання знань і навичок відповідно до поставлених цілей); результативний (аналіз та оцінка результатів професійної діяльності). Проаналізовані показники та критерії дають змогу комплексно оцінити сформованість професійної компетентності майбутніх учителів, визначити сучасний стан та передбачити динаміку формування професійної компетентності студентів педагогічних спеціальностей.

Ключові слова: професійна діяльність, професійна компетентність, майбутній учитель, критерії, показники сформованості.

Vira CHORNOUS,*orcid.org/0000-0003-3756-1269*

Candidate of Pedagogical Sciences,

Teacher at the Foreign Languages Department

Municipal Institution of Higher Education "Rivne Medical Academy" of Rivne Region Council

(Rivne, Ukraine) 0672528939@ukr.net

MAIN CRITERIA AND INDICATORS OF FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF STUDENTS OF PEDAGOGICAL SPECIALITIES

The article is devoted to the problem of formation of professional competence of students of pedagogical specialities. Professional competence as a result of the educational process and psychological and pedagogical problem is considered. Professional competence is characterized as a normative complex and integrative characteristic of personality, which determines its readiness and ability to perform the functions of professional activity, effective solution of educational tasks, focuses on continuous professional improvement and actualization of creative potential based on acquired knowledge, professional and life experience, values, abilities and professionally significant qualities.

The content of concepts "criterion", "indicator" is considered; the general requirements to criteria are defined. The ratio of the concepts "criterion", "indicator" is established. The criterion is more stable and the indicator is dynamic. The criteria of formation of professional competence taking into account the content of components of its structure are described. According to the criteria the detection indicators of each criterion are determined. The analyzed indicators and criteria make it possible to determine the current state and predict the dynamics of the formation of professional competence of students of pedagogical specialities.

The structure of professional competence of future teachers is defined, which includes the following components: motivational (personal attitude to the analysis and design of professional activity, formation of professionally important qualities, awareness of the importance of their activities, the desire to increase professional competence, self-improvement and self-development); cognitive (understanding of essence of the content, goals and objectives of professional activity, possession of a system of professionally important knowledge, familiarity with the methods and ways of performing educational tasks, formation of knowledge on professional activity); activative (formation of professional skills, mastering the methods, ways and experience of independent solution of professional problems, the ability to exercise self-control, self-analysis and self-assessment of professional results, use of knowledge and skills in accordance with the goals); resultive (analysis and evaluation of professional results).

Key words: professional activity, professional competence, future teacher, criteria, indicators of formation.

Постановка проблеми. Професійна підготовка майбутніх учителів – організований навчальний процес у закладі професійної освіти, що спрямований на розв’язання цілей та завдань освітнього стандарту і досягнення якості підготовки випускника, як частина загальної підготовки, яка передбачена навчальними планами спеціальності. Головним результатом професійної підготовки студентів педагогічних спеціальностей є їх готовність до самостійної педагогічної діяльності. У навчальному процесі вищої школи дисципліни і види навчання групуються навколо фахових предметів. Вимоги, які висувають до рівня кваліфікації фахівців, визначають зміст, обсяг, методи і засоби навчання, впливають на формування цілей і завдань підготовки фахівця, його теоретичної та практичної компетентності.

Важливим завданням сучасної педагогічної освіти є формування компетентних, орієнтованих на досягнення успіху фахівців. Разом із тим для виявлення ефективності та дієвості динамічної структури необхідним вважаємо визначення основних критеріїв та показників, що уможливають вимірювання рівня сформованості професійної компетентності майбутнього педагога на певних етапах його навчання та практичної професійно-педагогічної підготовки.

Аналіз досліджень. Загальні проблеми професійного становлення педагога знайшли відображення у працях І. Драча, І. Зязюна, С. Лісової та ін. Компетентність дослідники визначають як високий рівень оволодіння знаннями, вміннями і навичками (Краєвський, Лернер, Хуторський, 2003), як готовність суб’єкта ефективно організувати внутрішні та зовнішні ресурси для постановки і досягнення мети (Барінова, 2014; Драч, 2008), як психічний стан особистості, що діє самостійно, як уміння, що дає змогу виконувати професійні дії (Маркова, 1996; Кузьміна, 1990), як реалізацію потреб фахівця, вирішення завдань професійної діяльності (Брюховецька, 2013; Драч, 2008, та ін.). Формування складників професійної компетентності розглядали І. Лернер, С. Лісова та ін.

Разом з тим, з огляду на значну кількість досліджень із проблеми підготовки майбутніх педагогів, проблема формування професійної компетентності, визначення критеріїв та показників її сформованості залишається неповністю вивченою, хоча вона, поєднуючи теорію та практичну діяльність, забезпечує підготовку до майбутньої педагогічної діяльності.

Метою статті є визначення критеріїв та показників професійної компетентності студентів педагогічних спеціальностей.

Викладосновного матеріалу. У словнику-довіднику поняття «критерій» (від грец. *kriterion* – засіб для судження) розглядається як мірило для визначення оцінки предмета чи явища або ознака, яку беруть за основу класифікації (Болтівець, 2010: 106). Схожим до розуміння поняття «критерій» є поняття «показник», зокрема, в педагогічному словнику воно визначається як ознака чого-небудь, доказ, свідчення; певні дані за результатами роботи, процесу (Коджаспірова, 2005: 149). Проте критерій є ширшим поняттям, ніж показник, і як характеристика педагогічного явища чи об’єкта може мати кілька показників. Показники є складниками критерію. «Критерії професійної підготовки – сукупність ознак, які характеризують конкретний аспект рівня професійної підготовки. Відповідно, показники вимірювання рівня професійної підготовки є якісними та кількісними характеристиками прояву ознак, які необхідно дослідити» (Коваль, 2007).

Ґрунтуючись на цих тлумаченнях, можна визначити ті основні (загальні) ознаки, що визначають професійну компетентність студентів педагогічних спеціальностей, а також ті типові показники, характеристики, за якими можна вимірювати та судити про певний рівень сформованості професійної компетентності майбутнього вчителя.

А. Маркова визначає групи критеріїв для опису професійної компетентності:

– об’єктивні критерії – відповідність людини потребам професії, її внесок у соціальну практику;

– суб’єктивні критерії – відповідність професії потребам людини, її мотивам, схильностям;

- критерії соціальної активності – вміння зацікавити суспільство результатами своєї праці;
- результативні критерії – досягнення бажаних результатів праці;
- процесуальні критерії – використання різних способів, технологій професійної діяльності;
- індивідуально-варіативні критерії – індивідуалізація праці, самореалізація особистісних потреб (Маркова, 1996).

Сформованість цих видів компетентності означає зрілість людини в професійній діяльності, спілкуванні, становленні особистості професіонала, його індивідуальності (Маркова, 1996).

На думку О. Гандрабури, до складу професійної компетентності належать такі компоненти, які функціонально пов'язані між собою: ціннісно-мотиваційний, діяльнісний, когнітивний, рефлексивно-оцінний, тобто компоненти процесу активності – професійної діяльності (Гандрабура, 2008: 24).

Н. Кузьміна виділяє такі типи педагогічної компетентності:

- спеціальна компетентність (знання, вміння і навички з певної дисципліни);
- методична компетентність (володіння методами навчання та уміння застосовувати їх у навчанні);
- психолого-педагогічна компетентність (уміння співпрацювати зі студентами та викладачами);
- диференціально-психологічна компетентність (визначення особистісних якостей) (Кузьміна, 1990: 90).

Аналіз вищезазначених наукових досліджень дав змогу встановити, що основними критеріями сформованості професійної компетентності студентів педагогічних спеціальностей є:

- 1) мотиваційний;
- 2) когнітивний;
- 3) діяльнісний;
- 4) результативний.

Мотиваційний критерій. У сучасних умовах функціонування закладу вищої освіти, коли практично реалізуються основні напрями освітніх реформ, особливо актуальним видається вивчення мотиваційної спрямованості професійної підготовки майбутніх фахівців. На думку І. Зязюна, мотиви – явище динамічне, на яке впливають ті зрушення, що відбуваються у внутрішній структурі особистості, а також у зовнішніх обставинах її життєдіяльності. Кожному віковому етапу розвитку людини притаманні специфічні мотиваційні замовлення (Зязюн, 1997: 327).

Зовнішніми мотивами педагогічної творчості називають такі, що зумовлені не предметно-істо-

ричним контекстом творчої діяльності, не запитами та логікою її розвитку, що відображаються в задумах творчої особистості, а детерміновані її ціннісною орієнтацією. До зовнішніх мотивів зараховуємо прагнення до суспільного визнання, матеріальних привілеїв, високих соціальних позицій. Внутрішніми мотивами є цікавість, здивування, відчуття нового, упевненість у правильності наряду пошуку вирішення завдання і сумніви в разі невдачі, почуття гумору та іронії, естетичні почуття, що виникають у процесі навчання.

Пізнавальні мотиви, які в сукупності безпосередньо зумовлюють пізнання як процес і як результат, – це відчуття, сприйняття, увага, уява, пам'ять, мислення.

Процес пізнання забезпечує надбання і засвоєння знань, а вихідною основою пізнання є відчуття, сприйняття, тобто споглядання навколишньої дійсності. Активізація аналізованого процесу виявляється у прагненні особистості до самостійних дій, яке характеризується внутрішнім спонуканням до нових форм роботи, що полягає в добровільній діяльності, творчому ставленні до педагогічної праці, продовженні за власним бажанням не просто розумової роботи, а пізнавальної діяльності, не зумовленої практичними нестатками, зовнішньою чи суб'єктивною негативною оцінкою роботи.

Формуванню позитивної мотивації сприяють:

- новизна змісту, послідовність поставлених завдань;
- створення ситуації успіху, яка передбачає виконання вправ;
- прагнення особистості до самостійних дій у педагогічному процесі. Основними показниками, що визначають цей критерій, є спрямованість особистості до творчості, до отримання знань у навчальному процесі, спрямованість особистості на вирішення визначених задач.

Когнітивний критерій є важливим в аспекті професійного становлення майбутнього фахівця, оскільки його сутність окреслюють ті знання, вміння і навички, які необхідні для формування професійної компетенції майбутнього вчителя. Навчання в закладі вищої освіти спрямоване на розв'язання таких завдань: набуття студентами системою уявлень, знань, умінь і навичок, формування психологічних здібностей, становлення якостей, значущих для педагогічної діяльності, закріплення інтересу до педагогічної науки. Вирішення цих завдань уможливує досягнення однієї з найважливіших цілей педагогічної освіти – оволодіння професійною компетентністю.

Критерії та показники сформованості професійної компетентності студентів педагогічних спеціальностей

№	Критерії	Показники
1.	Мотиваційний	Спрямованість особистості до творчості; прагнення до отримання знань у навчальному процесі; творча спрямованість особистості на вирішення визначених завдань; прагнення студента до самостійних дій у творчому процесі.
2.	Когнітивний	Сформованість нестандартного мислення, уміння порівнювати, зіставляти, комбінувати, генерувати нові ідеї; виявлення образної пам'яті, уяви, фантазії у творчому процесі.
3.	Діяльнісний	Виявлення вольових якостей особистості в навчальному процесі; оцінювання власних дій; використання набутих знань і вмінь у професійній діяльності.
4.	Результативний	Самоаналіз, самовдосконалення творчої особистості, уміння оцінювати результати майбутньої творчої діяльності.

Формування професійної компетентності – це цілеспрямовано організований процес, який здійснюється протягом усього періоду навчання, процес оволодіння системою знань, умінь і навичок. Це своєю чергою передбачає реалізацію таких компонентів:

- 1) створення цілісного наукового світогляду;
- 2) формування педагогічного мислення;
- 3) виховання інтересу до педагогічної науки.

1. Створення наукового світогляду – це система поглядів на світ, можливостей його пізнання. Загалом це поняття можна тлумачити як систему пізнання природи та суспільних явищ. З огляду на це систематична робота викладачів із формування наукового світогляду має бути спрямована не лише на забезпечення розуміння процесів і явищ, але й на перетворення набутих знань на внутрішні переконання кожного студента.

2. Формування педагогічного мислення. Основними ознаками його є логічність, рефлексивність, проблемність. Логічність означає змугу студента мислити раціонально, співвідносити свої перетворення з наявними відношеннями предметів та їхніми властивостями. Розвиток логічного мислення, яке передбачає вільне опанування простих прийомів та понять, вимагає цілісного підходу. Рефлексивність проявляється в тому, що студент знає закони міркувань і вміє ними користуватися, може контролювати їх використання у власних діях. Проблемність – це ознака, яка полягає в тому, що майбутній педагог може виокремлювати в змісті завдання елементи істини чи хибності, відрізнити істинну задачу від тієї, яка не має розв'язку.

3. Виховання інтересу до педагогічної науки. Зацікавленість має важливе значення в контексті будь-якої діяльності людини: є одним із найбільш істотних стимулів набуття знань, розширення сві-

тогляду, підвищує пізнавальну активність, стає важливим детермінантом творчого ставлення до роботи.

Основні показники цього критерію – сформованість мислення, уміння порівнювати, зіставляти, комбінувати, генерувати нові ідеї, розвиток образної пам'яті, уяви, фантазії в навчанні.

Діяльнісний критерій визначається вольовими якостями, творчим використанням знань і навичок відповідно до поставлених цілей, мотивів вибору способів і засобів їх досягнення, усвідомленням і об'єктивним оцінюванням власних дій щодо цілі на кожному етапі навчальної діяльності. Вольовими якостями особистості є цілеспрямованість, наполегливість, самовладання, дисциплінованість. Розвиток вольової регуляції пов'язаний із мотиваційною сферою, стійкістю світогляду і переконань, здатністю до виявлення вольових зусиль в особливих ситуаціях діяльності.

Показники, що визначають цей критерій, – оцінювання своїх дій, використання особистісних знань і вмінь у творчому процесі.

Результативний критерій передбачає контроль, самоконтроль, оцінку та самооцінку для фіксації отриманих результатів. Оцінка власних професійних здібностей є важливою передумовою успішного здійснення педагогічної діяльності вчителя та свідчить про інтенсивність прояву, спрямованість або якісні показники творчого потенціалу майбутнього фахівця. Основою для оцінки професійної компетентності студента має бути ступінь їх новизни та перетворювального впливу на практичну діяльність педагога. Показники, що характеризують цей критерій, – самоаналіз, самовдосконалення творчої особистості, уміння оцінювати результати майбутньої професійної діяльності.

Аналіз досліджень дав підстави визначити сформованість фахівця як інтегральну якість

особистості, що передбачає оптимальну суму психолого-педагогічних, методичних, технологічних знань, необхідну систему вмінь, мотивів, які спонукають до навчальної та професійної діяльності.

Критерієм ефективної підготовки майбутнього вчителя має бути сформована професійна компетентність як складна взаємодія професійних і особистісних характеристик. Професійну компетентність розуміємо як сукупність теоретичного, практичного та особистісного досвіду.

Отже, професійна компетентність – це комплексна характеристика особистості, що визначає готовність та здатність до виконання функцій професії педагога, вдосконалення та самореалізації на основі набутих знань, життєвого досвіду, здібностей та професійних якостей. Вона проявляється у різних сторонах педагогічної праці (діяльності, повсякденному житті, особистісному розвитку, результатах праці) і вимагає сформованості всіх її компонентів. Підвищення якості підготовки студентів у закладі вищої освіти можливе на основі перевірки об'єктивних закономірностей, виражених у принципових положеннях із вдосконалення і розвитку вищої школи в сучасних умовах, використання педагогічних можливостей освітнього процесу та обліку специфіки майбутньої діяльності вчителя.

Висновки. Таким чином, у цій статті ми здійснили аналіз наукових джерел, розглянули поняття

«професійна компетентність», на основі праць дослідників визначили типи професійної компетентності майбутніх учителів. Поняття «професійна компетентність» є багатограним і багатогранним, його зміст змінюється відповідно до процесів, які відбуваються в освіті.

Структура професійної компетентності являє собою сукупність компонентів, що входять до складу та відображають різні аспекти та функції діяльності вчителя. Зміст кожного з цих компонентів поєднує мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та результативний елементи.

З огляду на сучасні вимоги до професій вчителя необхідним є забезпечення відповідного рівня професійної компетентності студентів педагогічних спеціальностей, застосування в навчальному процесі різних форм і методів навчання, узагальнення та систематизація практичного досвіду.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів окресленої проблеми професійної компетентності студентів педагогічних спеціальностей. Подальшого вивчення потребують проблема розробки критеріїв та система оцінювання рівнів сформованості професійної компетентності майбутнього педагога, питання вдосконалення організації навчального процесу з використанням сучасних технологій навчання і розвитку особистості студентів педагогічних спеціальностей на різних етапах навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барінова Л. Я. Психологічна компетентність особистості. *Вісник Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Психологія*. 2014. Т. 19. Вип. 1 (31). С. 29–34.
2. Брюховецька Є. В. Сутність і структура професійної компетентності. *Духовність особистості : методологія, теорія і практика*. 2013. № 3 (56). С. 12–19.
3. Гандрабура О. М. На шляху до компетентності. *Директор школи*. 2008. № 46. С. 21–26.
4. Драч І. І. Компетентнісний підхід як засіб модернізації змісту вищої освіти. *Проблеми освіти*. 2008. № 57. С. 44–47.
5. Зязюн І. А. Краса педагогічної дії : навчальний посібник. Київ, 1997. 302 с.
6. Лісова С. В. Узагальнення та систематизація педагогічних знань у процесі професійної підготовки майбутніх учителів технологій. *Інноватика у вихованні : збірник наукових праць*. Вип. 11. Том 1/ упоряд. О. Б. Петренко; ред. кол. : Н. М. Коляда, Н. Б. Грицай, Т. С. Ціпан та ін. Рівне : РДГУ, 2020. С. 36–44.
7. Коваль Т. І. Професійна підготовка з інформаційних технологій майбутніх менеджерів-економістів : монографія. Київ : Ленвіт, 2007. 264 с.
8. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Словарь по педагогике. Москва : ИКЦ «МарТ», 2005. 448 с.
9. Краевский В. В. Предметное и общепредметное образование в образовательных стандартах. *Педагогика*. 2003. № 2. С. 3–10.
10. Кузьмина Н. В. Профессионализм преподавателя и мастера производственного обучения. Москва : Высшая школа, 1990. 119 с.
11. Маркова А. К. Психология профессионализма. Москва : Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. 308 с.
12. Українська психологічна термінологія : словник-довідник / Болтівець С. І., Слободяник Н. І., Чепелева Н. В.; за ред. М.-Л. А. Чепи. Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. 302 с.

REFERENCES

1. Barinova L. Ya. Psykholohichna kompetentnist osobystosti. [Psychological competence of individual]. *Visnyk ONU im. I. I. Mechnykova. Psykholohiia*, 2014. T. 19. Vyp. 1 (31). Pp. 29–34 [in Ukrainian].

2. Briukhovetska Ye. V. Sutnist i struktura profesiinoi kompetentnosti [The essence and structure of professional competence]. *Dukhovnist osobystosti : metodolohiia, teoriia i praktyka – Spirituality of personality: methodology, theory and practice*, 2013, Nr. 3(56), pp. 12–19 [in Ukrainian].
3. Handrabura O. M. Na shliakhu do kompetentnosti. [On the way to competence]. *School director*, 2008, Nr. 46, pp. 21–26 [in Ukrainian].
4. Drach I. I. Kompetentnisnyi pidkhid yak zasib modernizatsii zmistu vyshchoi osvity [Competence approach as a means of modernizing the content of higher education]. *Problems of education*, 2008, Nr. 57, pp. 44–47 [in Ukrainian].
5. Ziazun I. A. Krasa pedahohichnoi dii: navch. posib. [The beauty of pedagogical action: textbook]. Kyiv, 1997, 302 p. [in Ukrainian].
6. Lisova S. V. Uzahalnennia ta systematyzatsiia pedahohichnykh znan u protsesi profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv tekhnolohii [Generalization and systematization of pedagogical knowledge in the process of professional training of future teachers of technologies]. *Innovatyka u vykhovanni: zb. nauk. pr. Vyp. 11. Tom 1 / uporiad. O. B. Petrenko; red. kol. : N. M. Koliada, N. B. Hrytsai, T. S. Tsipan ta in. Rivne: RDHU, 2020, pp. 36–44 [in Ukrainian].*
7. Koval T. I. Profesiina pidhotovka z informatsiinykh tekhnolohii maibutnikh menedzheriv-ekonomistiv: monohrafiia [Professional training in information technology of future managers-economists: monograph]. Kyiv: Lenvit, 2007. 264 p. [in Ukrainian].
8. Kodzhaspyrova H. M. Slovar po pedahohyke [dictionary of pedagogy]. Moskva : YKTs «MarT», 2005. 448 p. [in Russian].
9. Kraevskiy V. V. Predmetnoe y obshchepredmetnoe obrazovanye v obrazovatelnykh standartakh [Subject and general subject education in educational standards]. *Pedagogy*, 2003, Nr. 2, pp. 3–10 [in Russian].
10. Kuzmyna N. V. Profesyionalizm prepodavatel'ia y mastera proyzvodstvennoho obuchen'ia [Professionalism of the teacher and the master of practical training]. Moskva: Vysshiaia shkola, 1990, pp. 119 [in Russian].
11. Markova A.K. Psykholohiia profesyionalizma [Psychology of professionalism]. Moskva : Mezhdunarodnyi humanitarnyi fond "Znanye", 1996, 308 p. [in Russian].
12. Ukrainska psykholohichna terminolohiia: slovnyk-dovidnyk [Ukrainian psychological terminology: dictionary: reference book] / Boltivets S. I., Slobodianyk N. V., Chepa M-L. A., Chepelieva N. V.; za red. M-L. A. Chepy. Kyiv: DP "Informatsiino-analitychne ahentstvo", 2010. 302 p. [in Ukrainian].